

Zprávy *památkové péče*

79 / 2019 / 3

Časopis státní památkové péče

ISSN 1210-5538

Praha, prosinec 2019

Recenzovaný časopis

Vydává Národní památkový ústav, generální ředitelství, Valdštejnské nám. 3/162, 118 01 Praha 1

s finanční podporou Ministerstva kultury České republiky.

Vychází 4x ročně. Rozsah jednoho ročníku včetně příloh činí přibližně 500 stran.

Číslo sestavila redakce

Šéfredaktor: Mgr. Jakub Bachtík

Redakce: Mgr. Lukáš Hytha, Mgr. Tereza Johanidesová, Mgr. Karolina Krejčířiková

Překlad do angličtiny: Bryce Belcher

Jazyková korektura: Mgr. Jitka Míšková

Grafická úprava, sazba: MgA. Jan Hora

Redakční rada: Mgr. Karel Foud, Mgr. Martin Gaži, doc. PhDr. Martin Horáček, Ph.D., Mgr. Lukáš Hytha, Ing. arch. Petr Chotěbor, CSc., Mgr. Jiří Křížek, Ing. arch. Karel Kuča, doc. PhDr. Ing. arch. Miloš Matěj, Ph.D. et Ph.D., doc. MgA. Adam Pokorný, Ph.D., Ing. Jan Sommer, doc. PhDr. Josef Štulc, Mgr. Martin Tomášek, Ph.D., PhDr. Michal Tryml, Mgr. Kristina Uhlíková, Ph.D.

Adresa redakce: ZPP, Valdštejnské nám. 3, 118 01 Praha 1, tel.: 257 010 144–5,

e-mail: gnr.redakce@npu.cz, web: <http://zpp.npu.cz>

Tisk: Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s., Husova 1881, 580 01 Havlíčkův Brod

Objednávky předplatného přijímá redakce.

Roční předplatné ročníku 79 je 700 Kč. Cena jednotlivého čísla ročníku 79 je 185 Kč.

Pokyny pro autory příspěvků naleznete na <http://zpp.npu.cz>

Registrace povolena pod č. MK ČR 5993. MIČ 47 992

Podávání novinových zásilek povoleno RPP Bratislava, č. j. 465 – RPP/952 ze dne 18. 1. 1995.

Časopis je zařazen v Seznamu recenzovaných neimpaktovaných časopisů (periodik) vydávaných v České republice, vedeném Radou pro výzkum, vývoj a inovace. Časopis je zařazen v databázi European Reference Index for the Humanities (ERIH) vedené European Science Foundation.

Příspěvky v rubrice *In Medias Res* jsou recenzované.

Nevyžádané rukopisy nevracíme. Za původnost a věcnou správnost uveřejněných příspěvků odpovídají autoři.

Obsah příspěvků nemusí souhlasit se stanoviskem vydavatele.

Všechna práva k obsahu příspěvků a otištěné dokumentaci náleží autorům. Jakékoliv další převzetí

obsažených údajů musí být doloženo uvedením pramene (§ 31 autorského zákona).

Vydavatel žádá o zaslání případné recenze či publikace citující z časopisu Zprávy památkové péče.

Vydavatel neodpovídá za obsah inzerátů a jejich pravdivost (viz § 5 tiskového zákona). Podle § 2914 občanského zákoníku nenese odpovědnost za způsobené škody. Použití inzerovaných výrobků či služeb v jednotlivých případech nezakládá souhlasné stanovisko výkonného orgánu státní památkové péče.

Uzávěrka čísla 3 byla ke dni 31. 6. 2019.

Obr. na 1. straně obálky – *Maskaron s mušlí, Sál A, štuková výzdoba interiéru letohrádku Hvězda v Praze.*

Foto: Vlado Bohdan, ÚDU AV ČR, v. v. i.

Obr. na 2. straně obálky – *Josef Klímeš, socha z trachytu, 1969, areál sklářského kombinátu Crystalex, Nový Bor.*

Foto: Petr Freiwilg, 2015.

Obr. na 4. straně obálky – *Trávníček, usedlost čp. 5, pohled od východu. Foto: Martin Ouhřabka, 2019.*

Obr. u editoriale – *Nový Bor, závod na výrobu užitkového skla n. p. Borské sklo, pozdější Crystalex. Snímku dominuje administrativní a vstupní budova čp. 634, v popředí plastiky Josefa Klímeše a Stanislava Kováře.*

Foto: Petr Freiwilg, 2015.

Mgr. Petr ARIJČUK, NPÚ ÚOP v Josefově, arijcuk.petr@npu.cz / PhDr. Ivana BOHÁČOVÁ, Ph.D., Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., bohacova.arup.cas.cz / Mgr. Pavla CENKOVÁ, Ph.D., NPÚ ÚOP v Brně, cenkova.pavla@npu.cz / Mgr. Karel FOUĐ, NPÚ ÚOP v Plzni, foud.karel@npu.cz / Mgr. Petr FREIWILLIG, Ph.D., NPÚ ÚOP v Liberci, freiwilg.petr@npu.cz / doc. PhDr. Stanislava GOGOŮVÁ, Ph.D., FF UKF v Nitře, gogova@ukf.sk / Mgr. Stanislav HRBATÝ, Muzeum východních Čech v Hradci Králové, s.hrbaty@muzeumhk.cz / prof. Ing. arch. Jan JEHLÍK, Fakulta architektury ČVUT, jan.jehlik@fa.cvut.cz / prof. Ing. arch. Karel KIBIC, DrSc., k.kibic@seznam.cz / Mgr. Tereza KONVALINKOVÁ, NPÚ ÚOP v Liberci, konvalinkova.terez@npu.cz / PhDr. Petr KOUKAL, Ph.D., NPÚ ÚOP v Telči, koukal.petr@npu.cz / Ing. Petr KUNEŠ, NPÚ GnŘ, kunes.petr@npu.cz / Bc. Daniel MIČEK, FF UKF v Nitře / Ing. Dagmar MICHOLINOVÁ, Ph.D., NPÚ GnŘ, micholnova.dagmar@npu.cz / Mgr. Pavla MIKEŠOVÁ, NPÚ GnŘ, mikesova.pavla@npu.cz / Mgr. Martin OUHRABKA, NPÚ ÚOP v Liberci, ouhrabka.martin@npu.cz / Stanislav PLEŠMÍD, DiS., NPÚ ÚOP v Plzni, plesmid.stanislav@npu.cz / Mgr. Radka RANOCHOVÁ, Ph.D., radka.ranochova@email.cz / doc. Ing. arch. Radomíra SEDLÁKOVÁ, CSc., Národní galerie v Praze, radomira.sedlakova@ngprague.cz / Ing. Gabriela SETUNSKÁ, NPÚ GnŘ, setunska.gabriela@npu.cz / Ing. Roman ZÁMEČNÍK, Ph.D., NPÚ ÚOP v Brně, zamecnik.roman@npu.cz.

Prodejní místa

Knihkupectví NPÚ a informační centrum / Na Perštýně 12, Praha 1

Eshop NPÚ / <http://eshop.npu.cz>

Klub Za starou Prahu / Mostecká 1, Praha 1

Knihkupectví KAROLINUM / Celetná 20, Praha 1

Knihkupectví Academia / Václavské náměstí 34, Praha 1 / Národní třída 7, Praha 1

Knihkupectví Academia / Náměstí Svobody 13, Brno

Knihkupectví Academia / Zámecká 2, Ostrava

Památkové hodnoty v urbanistickém měřítku.

Autenticita historických měst

Jan JEHLÍK

ANNOTACE: *Ambicí textu je shrnout zásadní témata související s urbanistickou rovinou památkové péče a uspořádat je tak, aby mohla být dále strukturovaně diskutována a zpracovávána. Specifickým tématem je pak téma mapování měst ve smyslu tvorby informačních setů a databází postavených nad příslušnými kartografickými díly.*

„Na rozdíl od civilizace, která navozuje představu jakéhosi společenského stavu, fungujícího uspořádání společnosti, jež zajišťuje občanům svobodu, bezpečí a určité pohodlí, označuje tedy kultura něco jiného: to, oč je třeba usilovat, o co se člověk musí usilovně starat.“¹

Jan Sokol

I. Úvod

Výzkum NAKI II

Následující text ilustruje možný rámec pro debatu o vztahu urbanismu a památkové péče. Vychází z výzkumu zpracovávaného v současnosti Fakultou architektury ČVUT v Praze a Ústavem teoretické a aplikované mechaniky AV ČR. Důležitými zdroji pro tento text i pro uvedený výzkum jsou publikace *Metodika identifikace a klasifikace území s urbanistickými hodnotami*² a *Metodika zadávání územních plánů*.³ Cílem pětiletého projektu NAKI II „Původ a atributy památkových hodnot historických měst České republiky“ (DG16P02R025), který bude dokončen v roce 2020, je „vytvoření nástrojů a metodiky k určení základních prvků komplexní identity historických měst České republiky pro identifikaci a ochranu jejich památkových hodnot, zejména jejich veřejných prostor a velmi cenných dokladů tvůrčí středověké lokace“. Obecně lze říci, že je tvořena metodika poznávání tzv. *urbánního vzorce* historických měst. Z tohoto pohledu je jejich *urbanistická hodnota* pojímána nejen jako součet jednotlivostí (např. objektů), ale i jako relativně komplexní informace o celku a jeho logických (např. stavebních) částech. Z takové informace vyrůstají další hodnoty, i ty dnešní. Vycházejí např. ze způsobu založení a následného vrstvení města, což souvisí s cestami, parcelací, vytyčením bloků, umístěním, formou a rolí klíčových objektů, s geometrickými vztahy atp. Tento přístup lze zjednodušeně chápat jako komplementární metodu k metodám poznávání architektonických hodnot historických objektů a souborů, resp. k metodice ochrany ucelených částí urbanizovaných území vykazujících významné kulturní hodnoty

a péče o ně. Jedná se o dvě cesty k tématu, jednu od jednotlivosti k celku, druhou od celku k jednotlivosti. Místem „setkání“ těchto cest je městská parcela (*městské*) se stavebním objektem. Ambicí této metodiky je doplnit stávající metody a přístupy památkové péče na základě znalostí současné urbanistické vědy a tím obohatit a posílit památkovou péči a její výkon, aniž by byly její existující priority zpochybňovány.

Pro hodnoty města je rovnocenně důležitá péče současně o celek, části i jednotlivosti. Jako celek lze pro tento účel chápat město v jeho správních hranicích, jako část jeho středověké jádro, jako jednotlivosti jednotlivé objekty či dílčí soubory. Celku města se věnuje urbanistická nauka. Na základě této nauky je město *mapováno* pomocí příslušných *jevů* a *atributů*, přičemž pro památkovou péči je podstatná jejich historická stopa, autenticita a stabilita v čase. Důležitou metodou památkové péče v urbánním měřítku je proto mj. porovnávání míry kvantitativních a kvalitativních *změn* těchto jevů a atributů. Těmito jevy a jim příslušejícími atributy jsou primárně *topografická* charakteristika (např. situace souboru objektů v rámci vyššího celku), *morfologická* charakteristika (např. výšková hierarchie objektů) a *typologická* charakteristika (např. pozice archetypálních fenoménů).

Proměna modu

Všechna památkově chráněná městská jádra jsou obrazem zakladatelské světské a církevní moci. Jsou odrazem středověkých idejí, formou prosazenou silnou centrální vůlí, jsou obecným průmětem kultury či obecnějšího ritu, jsou to principiálně v evropském prostoru a dobovém kontextu křesťanská města. Jsou vzorcem dřívějšího života, ve kterém se světská moc vázala na moc církevní. Jejich v průběhu věků postupně stabilizovanými charakteristickými znaky jsou *hradby* (hranice) jako vymezení tvaru obce, *náměstí* jako světská aréna a tržiště a *chrám* jako místo setkávání s Bohem. Jinak řečeno, jedná se o tři základní fenomény: obvod + prázdno + dominanta. Ob-

vod ve smyslu rozhraní⁴ – „setkání s horizontálou“. Prázdno ve smyslu kontrapunktu – „setkání s obcí“. Dominanta ve smyslu mentálního středu – „setkání s vertikálou“ (fyzickou, duševní i duchovní). Způsob vnímání a dekodování vztahu mezi tvary, symboly a významy je jedním z podstatných rozdílů mezi středověkem a dneškem. Otázkou proto je, zda, a případně jak jsme schopni se k ikonickým projevům historických měst vztáhnout jako k obecným obrazům vědomí, či „pouze“ jako k památce ve smyslu hodnotné formy a kontinuity (urbánní) identity, vnímané tak ovšem jako nesamozřejmá součást existence společenství. Zda onen základní obraz města absorbuje jak minulé, tak současné, zda se dnešní obec k tomu základnímu vzorci vztahuje jako ke konstitutivní i vitalizující formě, a zda je tudíž životadárnou autentickou památkou. Klíčovým tématem tak je, jakou pozici a roli mají základní archetypy osídlení (hranice, střed, cesta) v současném urbanismu, resp. jak je provázán jejich historický modus s modelem dnešního městského života. S tím souvisí i otázka autenticity. Pokud chápeme význam slova *autenticita* mj. ve smyslu hodno-věrnost, potom lze z toho vyvodit: věřím (podvědomě i vědomě se ztotožňuji s tím), že pojmenovaný jev je původní a současně hodnotný, tudíž pro celek (obec, město)

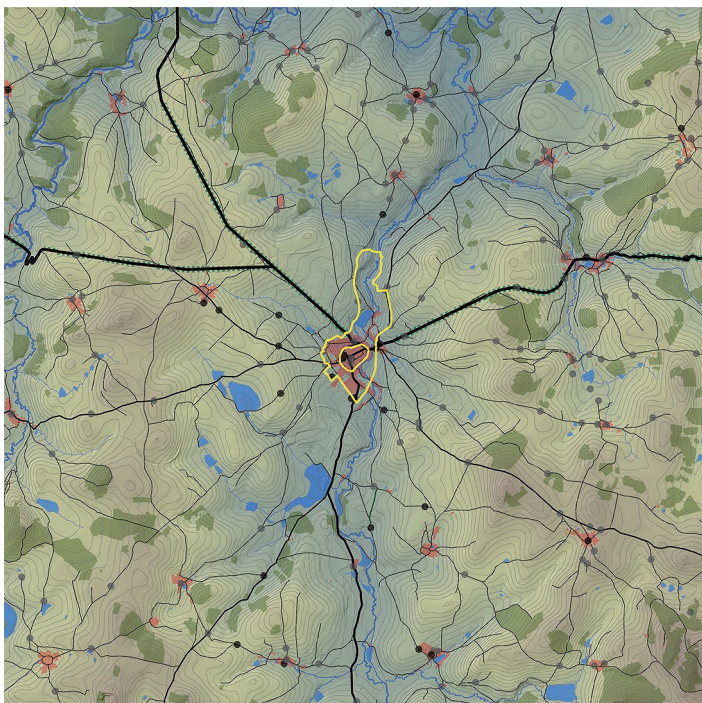
■ Poznámky

1 Citováno z: Jan Sokol, *Civilizace a kultura* (koreferát na francouzsko-českém semináři společenských věd CEFRES), dostupné online: <http://www.jansokol.cz/2014/03/civilizace-a-kultura/>, vyhledáno 1. 3. 2018.

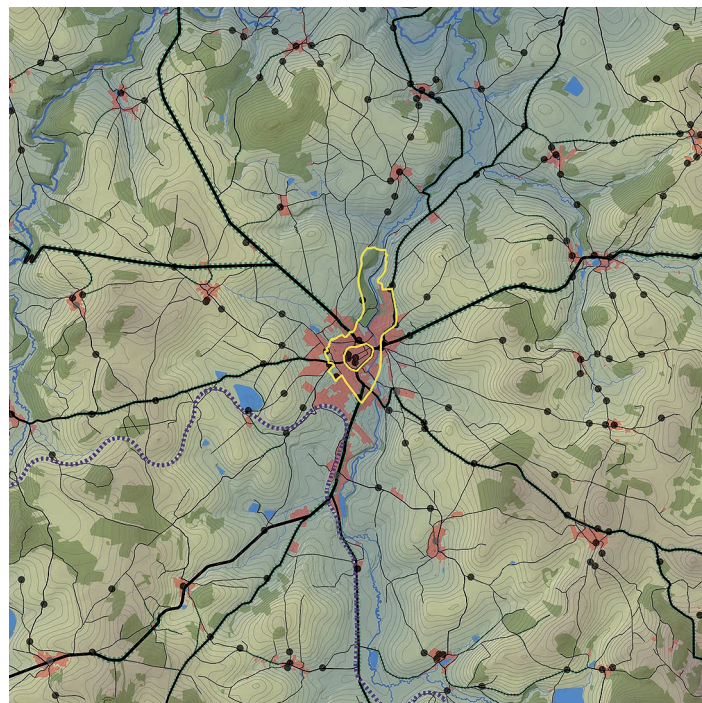
2 Karel Kuča – Věra Kučová, *Metodika identifikace a klasifikace území s urbanistickými hodnotami*, Praha 2015.

3 Jan Jehlík et al., *Metodika zadávání územních plánů* (5 svazků), Praha 2015.

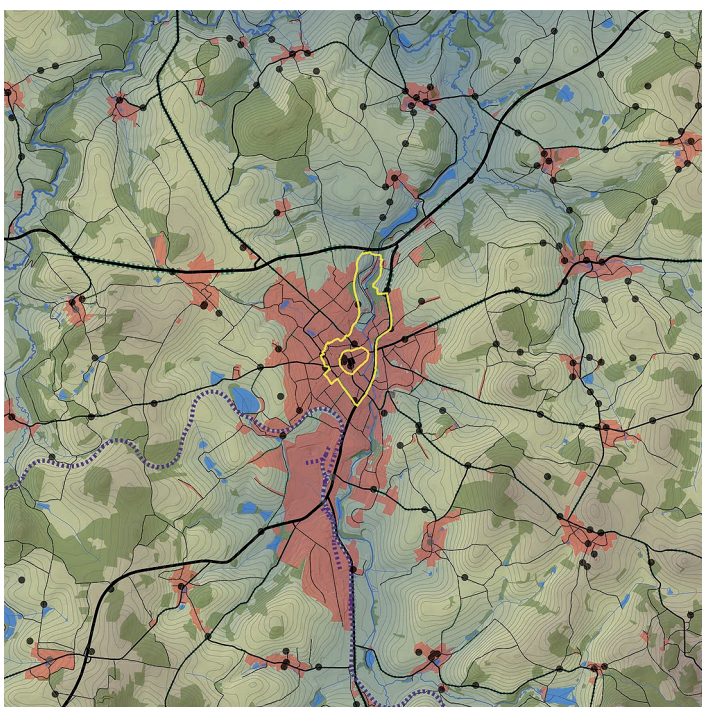
4 „V ekologii přírody jsou rozhraní oblastmi, kde organismy jsou v rámci svého prostředí více interaktivní, ve smyslu kontaktu různých druhů nebo přírodních podmínek. Hranice je limitem; územím, za kterým mohou určité druhy zbloudit. Toto jsou tedy dvě varianty ohraničení.“ Richard Sennet, *Quant. The Public Realm*, přel. autor, www.richardsennett.com, vyhledáno 15. 9. 2018.

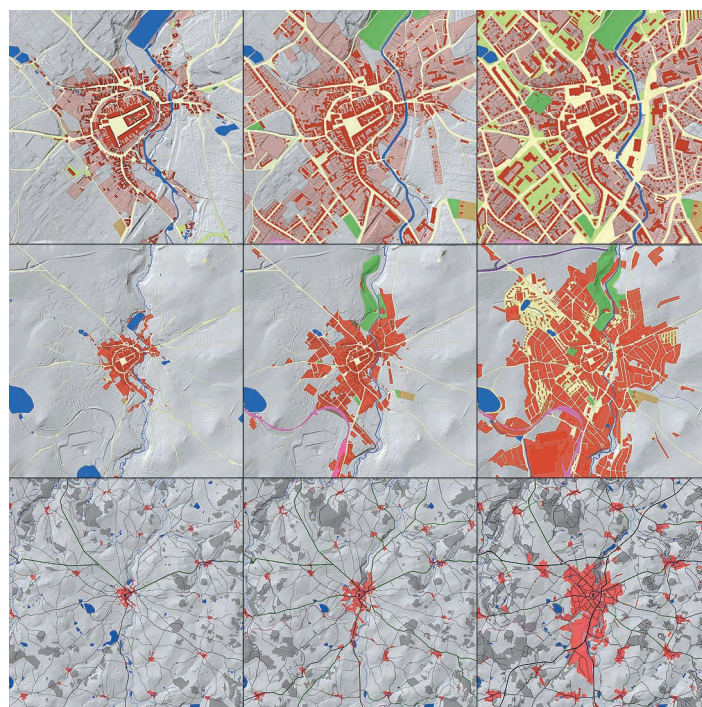
1a

1b

1c

2

Obr. 1. Mapa s vyznačením urbánní struktury Pelhřimova ve vztahu ke krajině – a) 19. století, b) 20. století, c) 21. století. Autoři: Vít Rýpar a Petr Buryška, 2018.

Obr. 2. Základní sada map v matici 3 × 3 zachycující v různém měřítku a v různém stádiu vývoje město Pelhřimov. Autoři: Vít Rýpar a Petr Buryška, 2018.

a jeho rozvoj rozhodující. Pro účel výzkumu v oblasti urbánně-památkové péče lze potom pokládat následující otázky. Jaké jsou v daném místě autentické původní činnosti: shromažďování (obcování), směna (obchod), slavnost (obřad), správa (organizace)? Jaké jsou v daném místě autentické původní materiály a jejich vlastnosti: hapticitá (přímý fyzický kontakt), luminescence (vizuální vjem), senescence (přirozené stárnutí, vnímání času a vrstvení); nebo jinak: struktura, textura a faktura?⁵ Jaké jsou v daném místě autentické původní stavby a je-

■ Poznámky

5 „Strukturou nazýváme nezměnitelnou vnitřní stavbu hmoty. Každý materiál se vyznačuje specifickou vlastní strukturou: například kovy krystalickou, papír vláknitou. Textura je přirozeným způsobem vzniklá povrchová vrstva (organická epidermis) každé struktury. Jako fakturu označujeme smyslově vnímatelné stopy tvůrčí činnosti zanechané na materiálu, tedy změny, které jsou patrné na vnějším povrchu materiálu (umělá epidermis). Tyto změny mohou nastat buď spontánně (přírodními vlivy), anebo mechanicky, například pomocí stroje atd.“ László Moholy-Nagy, *Od materiálu k architektuře*, Praha 2002, s. 34.

jích vlastností: proporce, měřítko, vazby? V jaké míře je v daném místě původní stavba *sídlště*,⁶ resp. její charakteristiky: členění (dělení na jednotky), organizace (stratifikace vývojových vrstev), kompozice (skladba prostorových jednotek)? To vše samozřejmě v rozsahu, který odpovídá měřítku pohledu na zkoumaný objekt.

Které urbanistické hodnoty památkových zón a rezervací jsou v měřítku celku významné?

Základní hodnotou v tomto kontextu je konstituční vzorec rozvoje celku, který je dán základní generativní formou osídlení, což znamená, že každá následující vrstva města je odvozována z vrstev předchozích. Městské jádro je proto primárně (jako ucelená forma) i sekundárně (jako zdroj pro návazný růst) rozhodujícím fenoménem pro regeneraci a rozvoj celého města. Další hodnotou je kolektivní paměť zprostředkovaná formou městského jádra. Autenticita formy, stabilita tvaru a kontinuita vnitřního vrstvení městského jádra umožňuje identifikaci obyvatel s místem (fyzické bezpečí plynoucí ze stability struktury), s časem (psychické bezpečí plynoucí z prolínání vývojových vrstev) a s duchem (transcendentální bezpečí plynoucí ze stability symbolů a archetypů). S tím souvisí i další hodnota – nutný a postačující soubor jevů tvořících ucelenou jednotku. Jedná se o relativně stabilizovaný projev kvalit (materiálních i nemateriálních) vytvořených v průběhu historie lidskou činností a lidským umem a s tím související obraz činností a hodnot spojených s linií předků.

Jaké premisy lze stanovit pro urbanistický kontext památkové ochrany?

Urbanismus je primárně nauka o utváření a uspořádání relativně uceleného a svébytného celku osídlení. Podstatné hodnotové atributy tudíž obsahují informace o jevech a atributech podporujících *strukturální* (fyzickou, především stavební) a *behaviorální* (sociální a činnostní) celistvost měst.

Celek města je tvořen přírodní a kulturní vrstvou. Podstatné hodnotové atributy tudíž obsahují informace o *založení, vývoji a obrazu* osídlení. Celek města je také ústrojně uspořádán z částí a prvků. Podstatné hodnotové atributy tudíž obsahují informace o *organizaci, členění a skladbě* (kompozici) osídlení.

Forma města je odvozena od polohy a pozice v rámci krajiny. Podstatné hodnotové atributy tudíž obsahují informace o *morfologii, topografii a typologii* osídlení.

Osídlení je nedílnou součástí krajiny a jeho jádro je nedílnou součástí celku města. Podstatné hodnotové atributy tudíž obsahují informace o *vazbách* všech těchto tří základ-

ních částí osídlení (krajina – intravilán – jádro).

Městské jádro je pro celé město konstitutivním, a proto stabilizujícím prvkem. Podstatné hodnotové atributy jádra tudíž obsahují informace o jevech tuto *stabilitu* udržujících. Základním atributem oné stability jádra je jeho centralita⁷ ve smyslu fyzickém, psychickém i duchovním; jak centralita jádra v rámci celku současného, tak centralita profánních a posvátných institucí. „*Ale průlom posvátného nepromítá doprostřed bez tvaru tekutosti profánního prostoru pouze pevný bod, „střed“ do „chaosu“; vyvolává rovněž zlom úrovní, otevírá spojení mezi kosmickými rovinami (zemí a nebem) a umožňuje ontologický přechod z jednoho modu bytí do jiného. Právě tímto zlomem v homogenosti profánního prostoru vzniká střed, skrze nějž lze navázat spojení s transcendentem; právě jím je v důsledku toho založen „střed“ a díky „středu“ je možná orientatio.*“⁸ Význam a pozice radnice, chrámu a náměstí v urbánním kontextu jsou proto zásadními kulturními hodnotami obce.

Základní jevy, projevy a atributy prostředí mohou tak být pro účely památkové péče strukturovány v následující měřítkové posloupnosti, odrážející většinou i časovou frekvenci proměny:

1. pozice zakladatelského (nejen lokačního) čínu v kontextu země a krajiny,
2. geometrie sítě cest a míst a vytyčení ohrazení nebo hradeb,
3. tvar, rozměry a charakter veřejných prostranství, bloků a parcel,
4. proporce, měřítko a vazby objektů (stavebních i nestavebních),
5. způsob základního užívání objektů a prostranství (nehmotná složka paměti – identity),⁹
6. dispozice a architektonický výraz (objektů a prostranství),
7. článkování, materialita (struktura, textura, faktura a barevnost prostranství i objektů).

Podstatné hodnotové atributy tudíž obsahují informace o existenci, míře autenticity a součinnosti těchto fenoménů.

O *tvorech* objektů, bloků a městských celků rozhodovaly a rozhodují vlastnické vztahy, způsob využití, technologické limity a možnosti, zvyky a obyčeje, obecné standardy, dobové ideje a topografie území. Hodnocení těchto fenoménů proto musí vycházet z dosažitelných informací o jejich charakteristikách a o realitě jejich udržitelnosti v aktuálních podmínkách. Zásadním příkladem budiž otázka stability charakteru *veřejného prostoru*. Jedná se o jeden ze základních stavebních prvků města, je součástí sítě cest a míst (cestu je přitom nutno chápat i jako sled míst) a tvoří reálnou

obytnou kvalitu urbánní struktury. Podstatné atributy hodnocení veřejného prostoru tudíž obsahují informace o průběhu, tvarech, rozměrech a charakteru veřejných prostranství, o jejich vazbě na uliční fronty a parter.

Jaké otázky jsou spjaté s památkovou péčí v urbanistickém kontextu?

Městské památkové zóny a rezervace jsou v rámci územního plánování chápány jako „funkční zóny“, resp. jako *plochy s rozdílným způsobem využití*,¹⁰ v rámci rozvojových strategií jako distinktivní části města relativně nezávislé na okolním vývoji a z hlediska strukturálních charakteristik jako převážně ucelený soubor památkově chráněných objektů. Památkově chráněná městská jádra jsou takto často vymezována ne jako organická součást celku, ale spíše jako svébytné fenomény, provázané s celkem jen prostřednictvím základních funkčních vazeb (např. dopravně) a nahlížené zevně jako artefakty. Důsledkem takového přístupu jsou často narušená rozhraní a vazby městských jader a jejich okolí. Příkladem může být odtržení východní části městského jádra Kadaň či severní části městského jádra Pelhřimova (viz příklad níže) od obytných částí, případně drastické přerušování historické Kamýcké ulice na severozápadní hraně litoměřického jádra. Jedním z úkolů je proto jednak hledat přirozené zapojení jader do měst, jednak usilovat o větší odvozování urbanistických koncepcí měst z konstitučních vzorců jejich historických jader. To je samozřejmě podmíněno

■ Poznámky

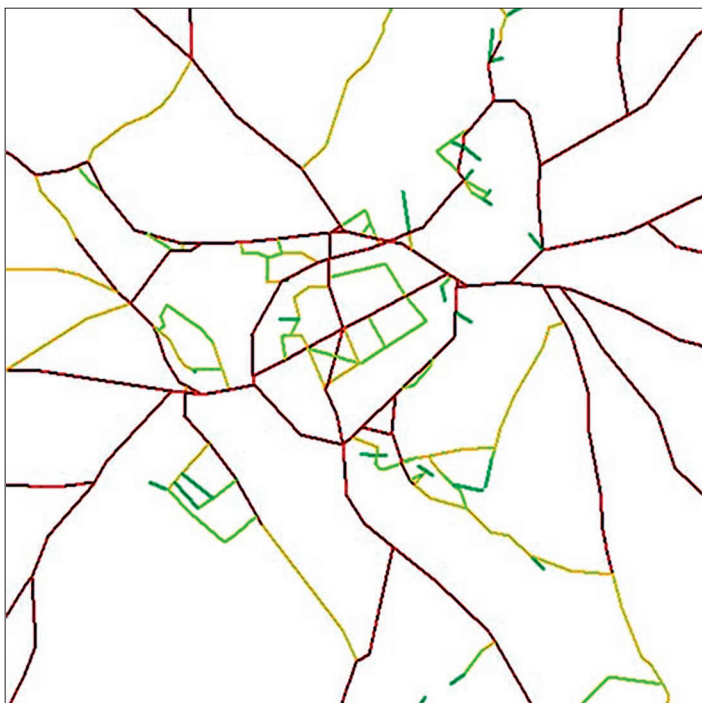
⁶ V textu je z důvodu etymologické přesnosti užíván pro osídlení obce pojem *sídlště*. Běžně používaný pojem *sídlo* je nesprávně užitě označení. Sídlo je označení místa (adresy) reprezentace daného subjektu (zde obce). Z hlediska nomenklatury by se potom celý osidlovací proces promítl do názvosloví takto: země – krajina – osídlení – sídlště + obec – sídlo obce. Části obce zastavěné v modernistickém duchu jsou nyní chybně pojmenovávány pouze jako sídlště. Přitom by jakýkoliv relativně kompaktní díl měl být pojmenován na základě svojí základní charakteristiky a všechny díly by měly být z hlediska posudků i předsudků rovnocenné. Tak by se současná „sídlště“ měla například nazývat *modernistické* nebo *prefabrikované čtvrti*, případně, pokud je chápeme jako svébytná města, je lze nazývat *modernistická* nebo *prefabrikovaná sídlště*.

⁷ Nicos D. Polydorides, *Concept of Centrality in Urban Form and Structure*, Bern 1983.

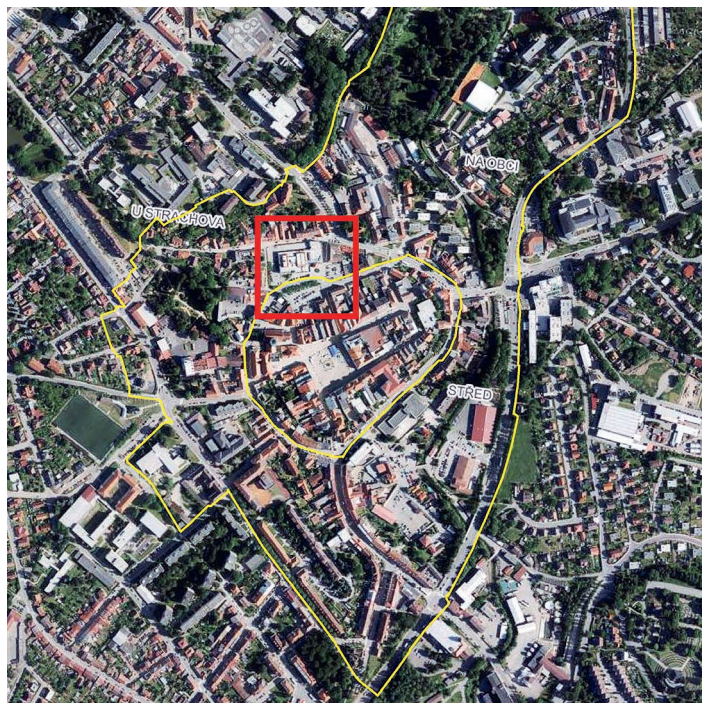
⁸ Mircea Eliade, *Posvátné a profánní*, Praha 2006, s. 44–45.

⁹ Přímá teritoriální vazba mezi lokálními rezidenty a přirozeným spektrem služeb.

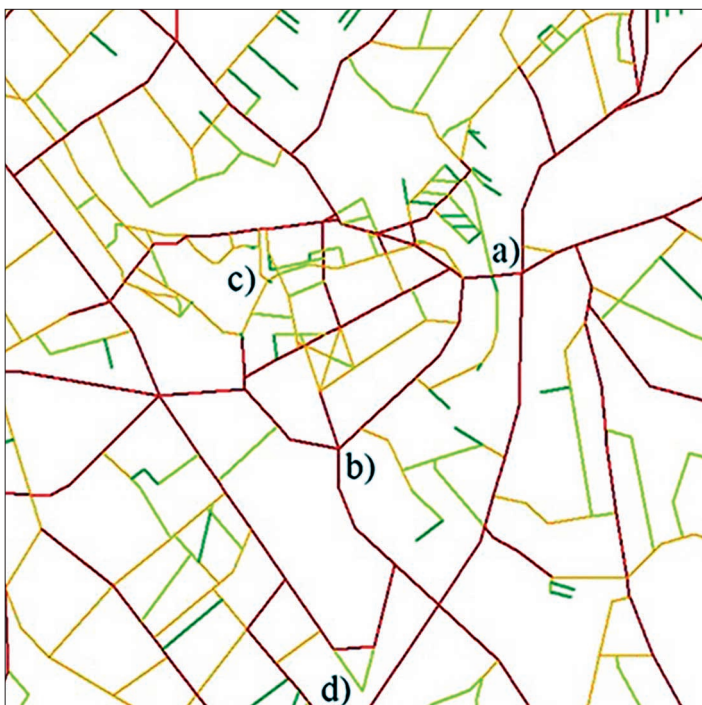
¹⁰ Viz Vyhláška č. 501/2006 Sb., o obecných požadavcích na využívání území.

3a

4a

3b

4c

Obr. 3. Metoda Space Syntax na příkladu analýzy Pelhřimova – a) 19. stol., b) současnost. Autoři: Jana Zdráhalová a Petr Buryška, 2018.

Obr. 4. Pelhřimov, a) letecký pohled na centrum města s vyznačením polohy obchodního domu Vysočina (červeně), b) detailní letecký pohled na obchodní dům Vysočina. Žlutou čarou je vyznačena hranice městské památkové rezervace a jejího ochranného pásma. Autor: Petr Buryška, 2018.

schopností tyto vzorce rozpoznat, resp. stanovit ve významových vztazích podstatné jevy a atributy tvořící tyto vzorce, tudíž schopností klasifikovat mj. „míru dochování urbanistických hodnot“.¹¹

Jaké jsou obecné výchozí teze pro památkovou péči v urbanistickém kontextu?

Památková péče se kromě ochrany objektů soustředí též na urbanistickou strukturu měst, na organizaci stavebních parcel a kompozici městské formy. Z právního hlediska jsou zmí-

něné cíle obecně zakotveny v zákoně č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. Cesta, jak udržovat hodnoty v urbanistickém měřítku, je např. nastíněna v možnosti jejich formulace v rámci územně analytických podkladů a vazbou na zásadní evropské dokumenty. Jedním z cílů chart ICOMOS je podpora a péče o autenticitu a integritu chráněných území a objek-

■ Poznámky

¹¹ Kuča – Kučová (pozn. 2), s. 18.

5a

5b

Obr. 5. Pelhřimov, a) historický pohled na původní zástavbu z poloviny 20. století v místě nynějšího obchodního domu Vysočina, b) současný stav se zachycením obchodního domu Vysočina z jihu. Autor: Ester Havlová, 2018.

provázání současných teorií urbanismu a památkové péče. Z hlediska aktuálních urbanistických témat vycházejících z fyzické morfogeneze jsou klíčová následující paradigmat, resp. klíčové pojmy: *duch místa*,¹⁹ *obraz města* (*Image of the City*),²⁰ *topografie osídlení*,²¹ *jazyk vzorů* (*Pattern Language*),²² *městská struktura* (*Urban Structure*),²³ *prostorová skladba* (*Space Syntax*), *urbánní tvarosloví* (*Urban Morphology*),²⁴ *veřejný prostor* (*Public Space*).²⁵ Obecně zde platí, že prostorová struktura je podstatným fenoménem v rámci reálné památkové péče a že *taxonomie* substanciálních jevů a atributů je zásadním ná-

■ Poznámky

12 *The Nara Document on Authenticity* (1994), dostupný z: www.icomos.org/charters/nara-e.pdf, vyhledáno 1. 3. 2018.

13 Marta de la Torre (ed.), *Assessing the Values of Cultural Heritage*, Los Angeles 2002. – Erica Avrami – Randall Mason – Marta de la Torre (edd.), *Values and Heritage Conservation. Research Report*, Los Angeles 2000.

14 Francesco Bandarin – Ron van Oers (edd.), *Reconnecting the City. The Historic Urban Landscape*, Chichester 2014.

15 N. J. Habraken – Jonathan Teicher (edd.), *The Structure of the Ordinary – Form and Control in the Built Environment*, Cambridge 2000.

16 Bill Hillier et al., *Space is the machine: a configurational theory of architecture*, London 2015, s. 23.

17 Bill Hillier – Alan Penn – Julianne Hanson et al., *Natural Movement: or, Configuration and Attraction in Urban Pedestrian Movement*, *Environment and Planning B*, 1993, vol. 20, s. 29–66. – Kinda Al-Sayed – Alasdair Turner – Bill Hillier – Shinichi Iida – Alan Penn, *Space Syntax methodology*, London 2014.

18 Hillier – Penn – Hanson (pozn. 17).

19 Christian Norberg-Schulz, *Genius loci: krajina, místo, architektura*, Praha 2010.

20 Kevin Lynch, *Obraz města*, Praha 2004.

21 Tomáš Valena, *Město a topografie: evropské město v topografickém kontextu*, Praha 1991.

22 Christopher Alexander et al., *A Pattern Language*, New York 1977.

23 Nikos Salingaros et al., *Principles of urban structure*, Kathmandu 2014.

24 M. R. G. Conze, *Alnwick, Northumberland: A study in town-plan analysis*, London 1969. – Roger Trancik, *Lost Space: Theories of Urban Design*, New York 1986.

25 Jan Gehl, *Život mezi budovami: užívání veřejných prostranství*, Brno 2000. – Mathew Carmona et al., *Public Places – Urban Spaces*, London 2010.

tů a jejich vhodné začlenění do života obce.¹² Důležitou součástí takového přístupu je vytváření silných vazeb a kontaktů pospolitosti s kulturně významnými místy, objekty a lokalitami.¹³ Např. v kontextu formulace *The Historic Urban Landscape*¹⁴ je třeba chápat chráněná území a okolní urbánní prostředí jako jednu jednotku. Urbánní hodnota je tak výsledkem prostorového napojení historického jádra na zbytek města. Holandský architekt a teoretik John Habraken odlišuje pět vrstev vystavěného prostředí: *urbánní strukturu, tkáň, stavbu, využití a zařízení*. Charakterizuje je pomocí trvání a proměny formy, přičemž urbánní struktura formovaná primárně historickými cestami v tomto rámci reprezentuje nejtrvanlivější stopu vývoje osídlení.¹⁵ Síť cest a prostorovou strukturou a jejím potenciálem se zabývá i teorie Space Syntax, která „zahrnuje kolekci vztahů mezi částmi, které jistým

způsobem spolupůsobí v rámci celku. Tento přístup se soustředí na celek spíše než na jednotlivosti“.¹⁶ Vzorce pohybu a užívání města jsou v první řadě ovlivněny uspořádáním prostoru a lokalizací zdrojů a cílů podstatných aktivit. Tvorba vhodných propojení historického jádra se zbytkem města je předpokladem pro „přirozený pohyb“.¹⁷ Každodenní využití historických částí města je zase předpokladem pro péči místních obyvatel o vytváření přirozených vztahů s historickým centrem. Když mohou do centra jednoduše chodit a stane se součástí jejich každodenního života, mohou mnohem lépe zažívat a spoluvytvářet jeho autenticitu. Přirozený pohyb je zdrojem souvisejících služeb a aktivit, což se dále odráží v kvalitě celkového prostředí.¹⁸

Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že předpokladem pro úspěšné pojetí památkové péče v urbanistickém kontextu je

6a

6b

6c

7a

7b

7c

8a

8b

8c

Obr. 6. Pelhřimov, mapové vrstvy zachycující parcelní a blokovou strukturu v místě dnešního obchodního domu Vysočina – a) situace v polovině 19. století, b) polovina 20. století a c) současná situace. Autoři: Vít Rýpar a Petr Buryška, 2018.

Obr. 7. Pelhřimov, mapové vrstvy zachycující zastavěné plochy v místě dnešního obchodního domu Vysočina – a) situace v polovině 19. století, b) polovina 20. století a c) současná situace. Autoři: Vít Rýpar a Petr Buryška, 2018.

Obr. 8. Pelhřimov, mapové vrstvy zachycující zrnitost ploch městských v místě dnešního obchodního domu Vysočina

– a) situace v polovině 19. století, b) polovina 20. století a c) současná situace. Autoři: Vít Rýpar a Petr Buryška, 2018.

strojem pro stanovení podmínek nakládání s městským jádrem. Z hlediska aktuálních urbanistických témat vycházejících z behaviorálních vazeb jsou klíčová následující paradigma: udržitelnost (sustainability),²⁶ odolnost (resilience), přizpůsobení (adaptation), nabídka (affordance).²⁷ Stejně jako u prostorové struktury platí, že i sociální struktura je pod-

statným fenoménem v rámci reálné památkové péče a že životaschopnost (viability) a životadárnost (vitality) městského prostředí daná výše uvedenými kategoriemi je zásadním nástrojem pro stanovení podmínek nakládání

■ Poznámky

²⁶ Paul James, *Urban Sustainability in Theory and Practice* Circles of sustainability, London 2010.

²⁷ James J. Gibson, *The Ecological Approach to Visual Perception*, London 1986.

9a

9b

9c

10a

10b

Obr. 9. Pelhřimov, mapové vrstvy zachycující v soutiscích změny mezi situací v 19. stol. a v současnosti v místě dnešního obchodního domu Vysočina – a) změny veřejných prostranství, b) změny bloků a c) změny zastavěných ploch. Fialová barva značí přírůstek, modrá naopak úbytek. Autoři: Vít Rýpar a Petr Buryška, 2018.

Obr. 10. Pelhřimov, mapové vrstvy zachycující orientaci průčelí (vyznačeno červeně) jednotlivých stavebních objektů v místě dnešního obchodního domu Vysočina – a) situace v polovině 19. století, b) současná situace. Autoři: Vít Rýpar a Petr Buryška, 2018.

s městským jádrem. Ze všech výše uvedených teorií a přístupů je zřejmé, že na města je nutné pohlížet současně jako na množiny objektů i jako na ucelené jednotky, jak již bylo několikrát zmíněno. Proto jsou chráněná historická jádra měst památkou jako homogenní soubor hodnotných objektů a současně jako jasně identifikovatelný autentický subcelek a organická část celku. Památková ochrana je zde aplikována primárně prostřednictvím fyzických atributů a parametrů materiálního (hmota, prostor) prostředí, jež je vztažným jevem pro jevy nehmotné. Takový komplex fenoménů pak souvisí s *pamětí* celého území, tj. jeho historií (resp. vývojem) a stabilitou originálního obtisku významných cest, míst a oblastí (území) s jejich odpovídajícím využitím a postavením v rámci celkové hierarchie města.²⁸ Koncepční ochrana *stabilizujících fenoménů* celku města tak umožňuje větší variabilitu rozvoje jeho částí a jednotlivostí (tzn. i jeho jádra) při zachování jejich autenticity, samozřejmě s plným respektem ke kodifikovaným kulturním hodnotám. Teprve na základě naplnění výše uvedených ambicí a následných postupů lze identifikovat a klasifikovat „urbanistické hodnoty“, mj. jako jeden z jevů územně analy-

tických podkladů (jev A011).²⁹ V tomto kontextu uvedený výzkum navazuje na *Metodiku identifikace a klasifikace území s urbanistickými hodnotami*.³⁰ Není to však jediný cíl výzkumu.

*Jaké jsou nezbytné podmínky úspěšné aplikace teoretických i praktických nástrojů?*³¹

Památková péče je ve všech měřítcích založena na odborné interpretaci záměrů, plánů a projektů na podkladě zákonných podmínek a soudobých teoretických a praktických znalostí. Jako v každé složité disciplíně je proto i zde základním nástrojem dynamický model postavený na standardním (standardizovaném) toku informací nad pevnými strukturovanými databázemi, součástí čehož je i jejich správa, aktualizace a odborné zpracování, a to v uceleném měřítkovém komplexu: krajina – sídliště – veřejná prostranství – objekty – elementy (vše v modu hmota–prostor–děje). V druhém směru pak je třeba, aby ochrana hodnot a péče o ně byla účelně a účinně aplikována v rámci vzájemné provázanosti nástrojů plánovacích (územně analytické podklady, územní plány, regulační plány) s nástroji památkové péče (plány ochrany, programy rege-

nerace apod.). A ve třetím (činnostním) směru jde o aktivní správu a řízení města ve vztahu k jeho kulturním kvalitám a hodnotám. S tím souvisí i všestranná spolupráce se všemi aktéry (primárně: samospráva – státní správa – vlastníci) založená na principu vztahů pravomocí a zodpovědnosti v rámci procesů založených na postupech *strategie, taktiky a operace*. S tím souvisí i odborná způsobilost pro zpracování nástrojů ochrany a péče. To znamená, že podklady pro rozhodování zhotovují co nejlepší licencovaní profesionálové se znalostmi v obou klíčových oblastech – ochraně i tvorbě kulturních hodnot.

■ Poznámky

²⁸ Manuel Castells, *Space of Folows. Space of Places. An Introduction to the Information Age*, in: Frank Webster (ed.), *The Information Society Reader*, London 2004, s. 138–149.

²⁹ Vyhláška č. 500/2006 Sb., *O územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti*.

³⁰ Kuča – Kučová (pozn. 2).

³¹ Jan Jehlík et al., *Metodika zadávání územních plánů (soubor A–D, Z)*, Praha 2015.

Jaké urbánní jevy (fenomény hmotné a nehmotné) je nutné sledovat pro naplnění cílů?

Primárně je nezbytné stanovit postup pro rozlišování, co je: obecné a zvláštní; podstatné a podružné; konstitutivní a služební; řídící a následné; stabilní a proměnné; stabilizující (posilující) a destruuující (oslabující); stabilizační (záchovné) a transformační (iniciační). To vše nad relativně ucelenou strukturou zásadních *hodnot* odrážejících kontinuální vývoj civilizace a kultury, tedy i současné aspirace. Z výše uvedených hledisek lze s vysokou mírou jistoty předpokládat, že základními sledovanými (a objektivně sledovatelnými) jevy jsou: *hranice, centra a síť*. Hranice jako nástroj vymezení a tvarování vybraného objektu zkoumání, centra jako vztahná místa pro organizaci osídlení³² a síť jako komunikační médium urbánní struktury (obr. 1a, b, c). Zkoumanými objekty v urbanistickém měřítku jsou potom: intravilán, ucelené části města, veřejná prostranství a urbánní bloky,³³ městské parcely (městště) a stavební objekty. Základními atributy uvedených jevů jsou: pozice, orientace a vazby; velikost, geometrie a proporce; využití a význam; obytnost a vitalita; vizualita, zapojení a výraz. Všechny tyto jevy i jejich atributy je možné do značné míry lokalizovat, měřit a porovnávat vzájemně i v čase. Následující nástin metody ukazuje, jakým způsobem lze postupovat. S výše uvedenými znalostmi a odbornými schopnostmi (výsledné posouzení vychází vždy z objektivních dat a jejich subjektivní interpretace!) je možné na základě odborného posouzení zkoumat urbanistickou strukturu měst (hmotnou i nehmotnou) a posílit tak či doplnit klasifikaci „typů urbanizovaného území z hlediska urbanistických hodnot“.³⁴

II. Metoda

Obecné vazby strukturální analýzy³⁵

Pozice jádra v rámci celého osídlení (celé obce) je interpretací vazby mezi jádrem a jeho okolím, přičemž se vychází z premisy, že městské jádro je organickou částí celku a současně město je organickou součástí krajiny. Podstatné jsou vzájemné vztahy částí a (sub)celků a charakter jejich *rozhraní*. Organizace (stratifikace) osídlení je interpretací vývoje města, resp. nárůstu jeho vývojových vrstev. Primárně jsou zde zkoumány vztahy středu(ů), hranic zastavěného a nezastavěného území a krajinného zázemí a provázání jednotlivých vrstev. Členění osídlení je interpretací relativně ucelených dílů celku, primárně na základě specifikace lokálních *charakteristik*, resp. vymezením jeho dílčích částí – *základních sídelních jednotek (ZSJ)*,³⁶ případně *lokalit*. Kompozice osídlení je interpretací fyzické struktury města na základě skladby a vzájemných vztahů stavební a přírod-

ní hmoty, volného prostoru a činností a dějů v něm probíhajících. Skladba hmoty je dána primárně *tvarem* a uspořádáním stavebních a přírodních objektů, prostorová skladba města je dána primárně *sítí* veřejných a neveřejných prostorů, dějová skladba je dána primárně *využitím* a přístupností jednotlivých částí města a prostupností celého osídlení. Uvedené fenomény jsou zkoumány jednak na principu *agregace* projevů (abstrakce elementů), jednak pomocí geometrických (strukturálních) kritérií (měřítko, proporce, vazby), jednak v jejich charakteristických znacích (morfologie, topografie, typologie). Skladba hmoty je tak identifikovatelná pomocí měřítka, proporcí a vazeb *pozemků* a *staveb*, resp. jejich tvarem, umístěním a typem. Zobrazuje se primárně v duálním vztahu „zastavěné/nezastavěné“, popisuje se pomocí pozice na pozemku, orientací vůči veřejnému prostoru a velikostí, resp. základními rozměry. Skladba prostoru je identifikovatelná pomocí měřítka, proporcí a vazeb *cest* a *míst*, resp. jejich tvarem, umístěním a typem. Zobrazuje se primárně v duálním vztahu „veřejné/neveřejné“ a „zpevněné/nezpevněné“, popisuje se pomocí pozice v rámci sítě, orientací vůči středu a velikostí, resp. základními rozměry. Součástí popisu, případně i zobrazení prostoru může být i sekvenční charakteristika veřejného prostoru – *Townscape* (kinogram).³⁷ Skladba dějů je identifikovatelná pomocí měřítka, proporcí a vazeb aktivit a využití hmoty a prostoru, resp. jejich umístěním a typem. Zobrazuje se primárně ve vztahu „pohyb – pobyt“, popisuje se pomocí pozice v rámci celku, orientací vůči středu a velikostí, resp. základními kapacitami. Vitalita hmotné a prostorové struktury historického jádra je přímo závislá na provázání dějů a činností v rámci celku města a krajiny. Podmínkou pro přirozenou vitalitu města a jeho jádra je přirozená a pohodlná *prostupnost* města a krajiny, *dostupnost* významných cílů a *obytnost* veřejného prostoru. Prostupnost je v mapách vyjádřena pomocí prostupnosti sítě cest, dostupnosti sítí míst a obytnosti veřejného prostoru. Tato obytnost je posuzována na základě míry kontinuity veřejného parteru (budov a prostranství), obydenosti přilehlých objektů a na základě prostorových proporcí a měřítka daného místa. K osově (axiální) soustavě cest a míst jsou přiřazeny odpovídající atributy: název, historie, využití, význam...). K plošné soustavě cest, míst a oblastí jsou přiřazeny odpovídající charakteristiky. Pomocí metody Space Syntax³⁸ (obr. 2a, b) je zkoumána míra propojenosti a zapojenosti uzlů a míst v rámci uliční sítě. Na základě axiální sítě jsou pomocí komparativní metody zkoumány existence a změna významu cest a míst. Vygenerována a interpre-

tována jsou dílčí schémata pro porovnání partiálních jevů a projevů (pomocný set). Jsou tak mj. identifikovány proměny tvarů, objemů a významů.

Vrstvy a postup mapování

Základní otázkou je, jak stabilní v čase a prostoru je *prostorová, hmotová a dějová* struktura města. Proto jsou jedním z cílů bádání proměny podstatných jevů (parcel, objektů, veřejných prostranství apod.) v jejich polohách, dimenzích a významech. Interpretační metodou je pak jejich *zobrazení, popis a předpis* v průběhu jejich vývoje.³⁹ Míra abstrakce předmětu zkoumání vychází z urbanistického měřítka, tedy z měřítka celku města, který je na jedné straně vsazován do kontextu krajiny, na druhé straně dělen na urbánně-stavební části a jednotky. Základním fenoménem pro sestavování a spasování map, a tedy i pro následnou komparaci jevů z různých časových období je síť cest jako ustavující urbanizační vklad do území („*Historické cesty jsou pamětí naší krajiny. Díky nim je možné zjistit mnoho informací o struktuře a vývoji osídlování krajiny a jejich změnách v čase.*“⁴⁰). Je vytvořen digitální mapový základ s podstatnými tříděnými jevy, atributy a parametry v rámci databázového systému (GIS), který je na základě sdíleného geodetického systému dále propojitelný s jinými územně lokalizovatelnými databázemi. Je tak vytvořena základní sada map v maticích 3 × 3 na základě dvou hledisek:

a) hlediska zobrazovacího měřítka (měřítko tištěné mapy): město v krajině (1 : 15 000), vnitřní město (1 : 5 000), městské jádro (1 : 1 500),

b) hlediska vývojového stavu: 19. stol. („stabilizace struktury“), polovina 20. stol. („extenze“), 21. stol. („dezurbanizace“) – viz obr. 3.

Na základě bodové, liniové a plošné soustavy fenoménů jsou pomocí komparativní metody zkoumány míry změn parametrů veřejných prostranství, rozsahu zastavěnosti, typu parcelace, orientace objektů, obydenosti úze-

■ Poznámky

³² Polydorides (pozn. 7).

³³ Urbánní blok je neveřejná část území vymezená veřejnými prostranstvími – viz Jehlík a kol. – B (pozn. 30), s. 146.

³⁴ Kuča – Kučová (pozn. 2), s. 22–43.

³⁵ Jan Jehlík, *Rukověť urbanismu*, Praha 2016.

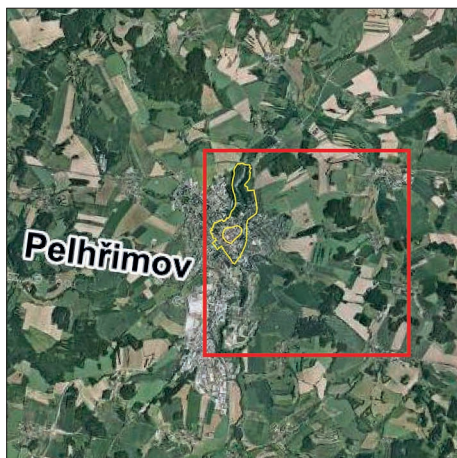
³⁶ Zákon č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě.

³⁷ Gordon Cullen, *The Concise Townscape*, London 1995.

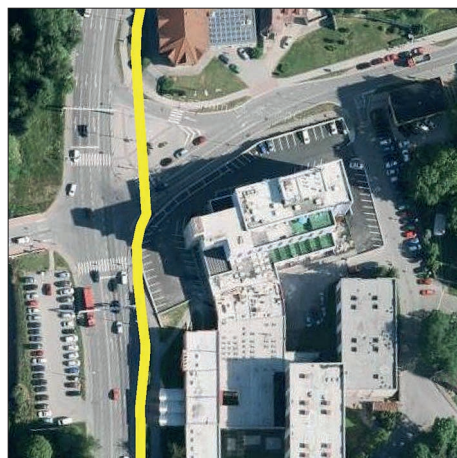
³⁸ Hillier (pozn. 16).

³⁹ Jehlík et al. (pozn. 31).

⁴⁰ Jan Martínek et al., *Moderní metody identifikace a popisu historických cest*, Brno 2013, s. 6.

11a

11b

12a

12b

Obr. 11. Pelhřimov, a) letecký pohled na město v současnosti, žlutě je vyznačena hranice městské památkové rezervace a jejího ochranného pásma, b) letecký pohled na prostranství v místě bývalé cesty na Křešník, na hranici s městskou památkovou rezervací, dnešní křižovatka silnice III/602 a I/34. Autor: Petr Buryška, 2018.

Obr. 12. Pelhřimov, prostranství v místě bývalé cesty na Křešník, na hranici s městskou památkovou rezervací, dnešní křižovatka silnice III/602 a I/34 – a) situace z poloviny 20. století, b) současnost. Autor: Jana Zdráhalová, 2019.

mi atp. Jsou vygenerována a interpretována dílčí schémata pro porovnání parciálních jevů a projevů – pomocný set (viz příklady analýz a hodnocení). Současné jsou pořízeny fotografické soubory metodicky mapující městské veduty, visty a střešní krajiny, resp. současnou morfologii města a charakteristická rozhraní. Těmito analytickými nástroji jsou tak mj. identifikovány a následně interpretovány proměny tvarů, objemů a významů.

Způsob verifikace hypotéz

1. Hodnota a význam historického jádra jsou přímo závislé na míře a kvalitě jeho zapojení do organismu celého města. Je proto zkoumána kontinuita, stabilita a proměna významů cest, stabilita a proměna významů cílů, proměna těžišť a objemů bydlení a vybavenosti.

2. Komplexní obraz města se projevuje v jeho organizaci, resp. v projevu souvrství jeho vývojových vrstev (stratifikaci „letokruhů“). Je proto zkoumána pozice těžiště (těžišť) města, význam jádra v současném obraze města, průmět současného života do souvrství jádra.

3. Komplexní struktura města se projevuje v jeho členění, resp. v míře spolupůsobení jeho jednotlivých částí. Je proto zkoumáno zapojení jádra do komplexu charakteristických částí, propojení částí veřejným prostorem, hierarchie cest a míst, míra polyfunkčního využití, hranice a rozhraní mezi částmi.

4. Komplexní stavba města se projevuje v jeho kompozici, resp. v jeho charakteristické krajinné a urbání morfologii, topografii a typologii. Je proto zkoumáno, jakou měrou je historická struktura (jádro, krajina) řídícím vzorcem pro morfogenezi města.

5. Klíčovým fenoménem je síť cest a míst jako kostra města a jako prostředek prostupnosti a přístupnosti okolí, celku a částí. S tím souvisí kvalita veřejného prostoru v jeho fyzickém i dějovém projevu. Je proto zkoumáno, jaké jsou možnosti přirozeného a příjemného pohybu ze všech částí města a jaké jsou v tomto rámci podmínky přitažlivého pobytu na těchto cestách ve smyslu řetězení míst.

6. Rozhodujícími parametry jsou měřítko, proporce a vazby všech skladebných prvků – v projevu hmoty, prostoru a dějů. Jsou proto měřeny a interpretovány proměny a anomálie v dimenzích, množstvích a poměrech (parcelace, výšková hladina, dominanty, průběh veřejných prostranství, ohniska aktivit atd.) – viz obr. 2a, b.

7. Urbanistickou hodnotou historického jádra je stabilita (udržitelnost) základního vzorce města, viabilita fyzické a činnosti struktury města a jeho částí a přiměřenost všech jeho rozhraní, primárně rozhraní jádra a jeho sousedství. Je proto zkoumána forma zobrazení,

13a

13b

13c

14a

14b

14c

15a

15b

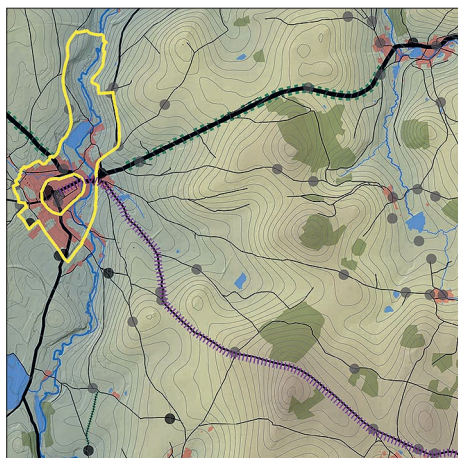
16c

Obr. 13. Pelhřimov, mapové vrstvy zachycující pozice, formy a velikosti zastavěných ploch v místě bývalé cesty na Křešněník, na hranici s městskou památkovou rezervací (žlutě), dnešní křižovatka silnice III/602 a I/34 – a) situace v polovině 19. století, b) polovina 20. století, c) současnost. Autoři: Vít Rýpar a Petr Buryška, 2018.

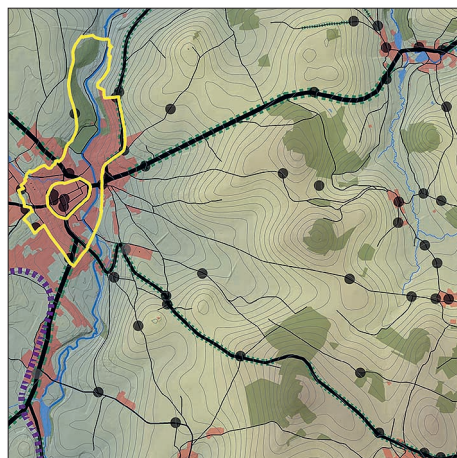
Obr. 14. Pelhřimov, mapové vrstvy zachycující proporce a vazby urbánních bloků, veřejných prostranství a parcel v místě bývalé cesty na Křešněník, na hranici s městskou památkovou rezervací (žlutě), dnešní křižovatka silnice III/602 a I/34 – a) situace v polovině 19. století, b) polovi-

na 20. století, c) současnost. Autoři: Vít Rýpar a Petr Buryška, 2018.

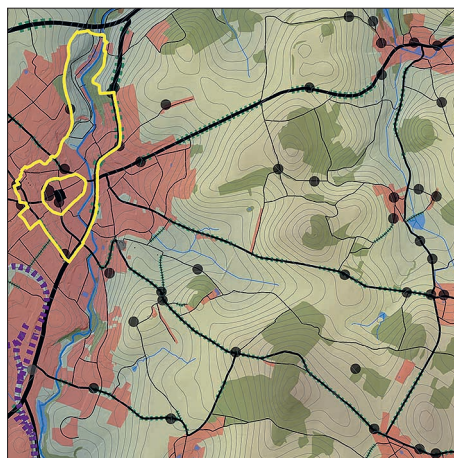
Obr. 15. Pelhřimov, mapové vrstvy zachycující v soutiscích změny mezi situací v 19. století a v současnosti v místě bývalé cesty na Křešněník, na hranici s městskou památkovou rezervací (žlutě), dnešní křižovatka silnice III/602 a I/34 – a) změny veřejných prostranství, b) změny bloků a c) změny zastavěných ploch. Fialová barva značí přírůstek, modrá naopak úbytek stavebních objektů. Autoři: Vít Rýpar a Petr Buryška, 2018.

16a

16b

16c

Obr. 16. Pelhřimov, mapové vrstvy zachycující síť cest a míst v oblasti Pelhřimova i v okolní otevřené krajině s vyznačením památkové rezervace a jejího ochranného pásma (žlutě) – a) situace v polovině 19. století, b) polovina 20. století, c) současnost. Autoři: Vít Rýpar a Petr Buryška, 2019.

popisu a předpisu základní charakteristiky města jako generativního vzorce, resp. množiny podstatných fenoménů určujících základní kostru pro celkový vývoj města; je zkoumáno přirozené zapojení historického jádra do života celku města.

8. Urbánní (městotvorná) hodnota historického jádra je dána (mimo výše uvedené) péčí o prvky jeho paměti, udržováním jeho obytnosti ve smyslu přiměřeného poměru bydlení a příslušných služeb a hodnotným vkladem projevů současné doby. Jsou proto zkoumány klíčové podmínky pro přirozené a všeobecné zapojení jádra do povědomí obyvatel města.

9. Komplexní identita historického jádra je udržována (mimo výše uvedené) aktivní spolupráčí obyvatel celého města na životě v centru, a to jak díky příslušným slavnostem, obřadům a rituálům, tak díky pohodlnému a přirozenému pohybu do centra a pobytu v něm. Jsou proto zkoumány podmínky městského jádra pro uplatnění každodenních i svátečních aktivit obyvatel celého města, primárně ve smyslu identifikace s jeho historií a kulturou.

10. Hodnoty městského jádra, resp. celého města se udržují prostředky aktivní péče, a to v rovinách regulativní, iniciační a akční, a v rámci plánování a projektování na strategické, taktické a operační úrovni. Jsou proto zkoumány nástroje péče o hodnoty a rozvoj města v kontextu obecných znalostí a tendencí a v souvislostech účelu a vazeb existujících právních nástrojů.

III. Příklady analýz a hodnocení

V tomto místě jsou předkládány ukázky hodnocení dvou situací z Pelhřimova – příklady dopadů nových intervencí na památkovou rezervaci, resp. narušení kulturních hodnot města. Podobným činům (v jakýchkoliv jejich urbánních rozměrech) lze předcházet důslednou analýzou vycházející z vrstevného mapování založeného mj. na výše uvedených přístupech. V tomto výběru atributů jsou za urbanistické hodnoty považovány: síť cest a míst a proporční vztahy veřejného prostoru, parcelace a zástavby. Díky GIS mapování lze porovnávat změny příslušných jevů a atributů a rozhodovat o míře jejich stability, většina údajů je v tomto rámci měřitelná a kvantifikovatelná. V případě, kdy se tyto fenomény mění v místě kulturně hodnotném (zde památková rezervace) či na jeho rozhraní, lze oprávněně usuzovat na porušení urbánně-památkových hodnot. Uvedené situace ukazují takové příklady u již realizovaných činů, ale popisovaná metodika umožňuje samozřejmě obdobný postup u projektů připravovaných a hodnocených v průběhu jejich posuzování.

Situace 1: Pelhřimov, severní rozhraní památkové rezervace

V centru města Pelhřimov byl na přelomu 80. a 90. let postaven obchodní dům Vysočina. V místě původní historické zástavby (asi 20 parcel zastavěných tradičním způsobem) s návazností na někdejší městské opevnění byl postaven monoblok nerespektující klíčové atributy charakterizující identitu místa. Byla zásadním způsobem narušena cestní a uliční síť (např. byla zastavěna historická ulička Belka propojující ulice Solní a Hrnčířskou), nebyly dodrženy žádné uliční fronty, měřítko parcelace a zástavby se řádově zvětšilo, tradiční orientace a rytmus průčelí domů byly nahrazeny účelovou orientací „vstupy zepředu, zásobovací dvůr zezadu“. Příkladem víceméně kvantifi-

kovatelného odkrytí uvedených chyb může být níže uvedený výběr analýz a dílčích hodnocení.

Krok 1 (obr. 4, 5): Na základě terénního průzkumu a při srovnání fotodokumentace je viditelná anomálie stavu – obraz a charakter lokality, zástavby a veřejného prostoru je zásadně měněn.

Výrok: Je zřejmá změna stávající struktury, pauperizované území bylo nahrazeno novou výstavbou, jsou proto dále ověřovány základní atributy rozhodujících jevů.

Krok 2 (obr. 6): Na základě porovnání parcelní a blokové struktury mapových vrstev z poloviny 19., poloviny 20. století a současnosti je viditelná anomálie stavu – tvar a velikost parcely a objektu významně vybočují z kontextu místa.

Výrok: pozice, tvar a velikost stavebních objektů a městských parcel (městišť) jsou významně měněny a historická stopa je tak zásadně deformována.

Krok 3 (obr. 7): Na základě porovnání pozic, forem a velikostí zastavěných ploch v mapových vrstvách z poloviny 19., poloviny 20. století a současnosti je viditelná anomálie stavu – parcela nového objektu je příliš velká a je celá zastavěná.

Výrok: Měřítko, proporce a vazby zastavěných ploch jsou významně měněny a stavební struktura je tak zásadně deformována.

Krok 4 (obr. 8): Na základě porovnání zrnitosti ploch městišť v mapových vrstvách z poloviny 19., poloviny 20. století a současnosti je viditelná anomálie stavu – monoblok je příliš velký a nezapadá do spektra a rytmu historické struktury.

Výrok: Měřítko, proporce a vazby parcel jsou významně měněny a měřítková skladba hmoty i prostoru je tak zásadně deformována.

Krok 5 (obr. 9): Na podkladě soutisku mapových vrstev z poloviny 19. století a ze současnosti jsou porovnávány: a) změny veřejných prostranství, b) změny bloků, c) změny stavebních objektů. Viditelné jsou výrazné anomálie stavu – rozdíly jsou mimořádné, charakter území je zásadně měněn ve všech attributech (kromě výšky zástavby).

a) Pozice, tvar a velikost veřejných prostranství jsou významně měněny, je zastavěna historická ulička.

b) Pozice, tvar a velikost urbánních bloků jsou významně změněny.

c) Pozice, tvar a velikost půdorysných stop stavebních objektů jsou významně změněny.

Výrok: Pozice, tvar a velikost veřejných prostranství, urbánních bloků a stop stavebních objektů jsou významně měněny a celková struktura místa je tak zásadně deformována.

Krok 6 (obr. 10): Na základě porovnání orientace průčelí v mapových vrstvách z poloviny 19., poloviny 20. století a současnosti je viditelná anomálie stavu – monoblok je orientován pouze jednostranně (na jih), západní a východní průčelí jsou víceméně slepá, severní strana je využita pro zásobování.

Výrok: Orientace nového objektu významně mění historickou situaci, zásadně mění urbánní sémantiku místa a snižuje kvalitu veřejného prostoru lokality.

Situace 2: Pelhřimov, cesta na Křemešník, od hranice rezervace do volné krajiny

Tento příklad ukazuje souvislosti mezi různými měřítky, tedy souvislosti mezi městským detailem a krajinným kontextem, resp. souvislosti mezi různými památkovými hodnotami. Je tak potvrzován význam vazeb mezi různými hodnotnými fenomény a posilována argumentace pro ochranu těchto vazeb a péči o ni. V této situaci jde o celý řetězec urbánně-památkových hodnot. Na východní hraně památkové rezervace, kde se městské jádro historicky přirozeně vázalo na předměstskou zástavbu a kde počínala poutní cesta na Křemešník, byly poničeny snad všechny atributy kulturních hodnot. Neústrojná stavba obchvatu přetala obytné území a společně s novou nevhodnou zástavbou narušila celý urbanistický i památkový kontext. Byla naprosto změněna forma tohoto cenného místa navazujícího mostkem přes Bělou na historické jádro, zmizelo Svatojánské náměstí s barokní sochou sv. Jana Nepomuckého (přemístěna) a byla přerušena poutní cesta v místech kontaktu s městem. Jedná se tak o narušení celého řetězce konstitutivních fenoménů města.

Krok 1 (obr. 11, 12): Na základě terénního průzkumu a při srovnání fotodokumentace je viditelná anomálie stavu – obraz a charakter lokality, zástavby a veřejného prostoru je zásadně změněn.

Výrok: Je zřejmá změna stávající struktury, venkovský typ předměstí s jasnými prostory i pozicemi staveb byl nahrazen nevhodným měřítkem komunikace a soliterních objektů. Kromě proporcí byl tak definitivně pozměněn i charakter místa.

Krok 2 (obr. 13): Na základě porovnání pozic, forem a velikostí zastavěných ploch v mapových vrstvách z poloviny 19., poloviny 20. století a současnosti je viditelná anomálie stavu – konfigurace a měřítko veřejných prostorů, urbánních bloků a objektů se naprosto změnilo.

Výrok: Měřítko, proporce a vazby urbánních bloků, veřejných prostorů a objektů jsou významně měněny a urbánní struktura je tak zásadně a nevratně změněna. Východní místo poutní cesty na Křemešník je zničeno a východní část cesty (ze Svatojánského náměstí jiho-východně) je přerušena.

Krok 3 (obr. 14): Na základě porovnání zrnitosti ploch městišť v mapových vrstvách z poloviny 19., poloviny 20. století a současnosti je viditelná anomálie stavu – nové urbánní bloky nerespektují ani stopu a tvar historické uliční sítě, ani měřítko daného místa, ani jeho zrnitost. Především nově vzniklé veřejné prostory mají nepřiměřené rozměry a vytvářejí bariéru mezi historickým jádrem a předměstím.

Výrok: Měřítko, proporce a vazby městských parcel, urbánních bloků a veřejných prostorů jsou zásadně měněny a měřítková skladba hmoty i prostoru je tak fatálně deformována.

Krok 4 (obr. 15): Na podkladě soutisku mapových vrstev z poloviny 19. století a ze současnosti jsou porovnávány: a) změny veřejných prostranství, b) změny bloků, c) změny stavebních objektů. Viditelné jsou výrazné anomálie stavu – rozdíly jsou mimořádné, charakter území je zásadně měněn ve všech attributech (kromě výšky zástavby).

a) Pozice, tvar a velikost veřejných prostranství jsou významně měněny, jsou zastavěny jiho-východní ulice předměstí a část prostoru původního Svatojánského náměstí.

b) Pozice, tvar a velikost urbánních bloků jsou naprosto změněny.

c) Pozice, tvar a velikost půdorysných stop stavebních objektů jsou naprosto změněny.

Výrok: Pozice, tvar a velikost veřejných prostranství, urbánních bloků a stop stavebních

objektů, jakož i jejich měřítko jsou naprosto změněny a celková struktura místa je tak definitivně zničena.

Krok 5 (obr. 16): Na základě porovnání sítě cest a míst (ve městě i otevřené krajině) v mapových vrstvách z poloviny 19., poloviny 20. století a současnosti je viditelná výrazná změna historické situace – pozice a význam cest propojujících město a krajinu se ve východní části proměnila, zvláště u trasování cesty na Křemešník a jejího napojení na městské jádro.

Výrok: změnou trasování a významu historických cest, především poutní cesty na Křemešník, a vytvořením bariér v jejich průběhu byly oslabeny urbánně-památkové hodnoty historického osídlení.

IV. Závěr

Pro posouzení památkových hodnot v urbanistickém měřítku („urbanistických hodnot“) je nezbytné v první řadě stanovit, které jevy jsou potenciálními nositeli těchto hodnot. V návaznosti na obsáhlou rešerši uvedenou v publikaci *Metodika identifikace a klasifikace území s urbanistickými hodnotami*⁴¹ lze konstatovat, že předmětem výzkumu, posuzování a vyhodnocování těchto hodnot musí být (významově a měřítkově) uspořádaná kolekce jevů a atributů vázaná na průkaznost smyslu jejich pozice ve zkoumání urbanistické struktury. Mimoto je zřejmé, že pro ochranu a péči je podstatná relativní stabilita těchto jevů a jejich atributů, což je zásadním předpokladem pro udržení jak jejich autenticity, tak autenticity urbánního celku či subcelku. Proto lze považovat za zásadní obecnou dohodu o uspořádání a stratifikované soustavě fenoménů a o jejich zobrazení, popisu a interpretaci. Tento text nastiňuje cestu k takové metodě, která bude do hloubky dále zpracována ve výzkumu zmíněném v úvodu tohoto textu.

Text je součástí výzkumného projektu NAKI II „Původ a atributy památkových hodnot historických měst České republiky“ (DG16P02R025).

■ Poznámky

⁴¹ Kuča – Kučová (pozn. 2), kap. 1. 2.